

Storočnica štátnej ochrany prírody na Slovensku (1919 – 2019)

Greschová, E.: The Centenary of State Nature Protection in Slovakia (1919 – 2019). *Životné prostredie*. 2020, 54, 1, p. 17–26.

This article focuses on the centennial 1919-2019 anniversary of State Nature Protection in Slovakia. This commenced with the situation after the establishment of the Czechoslovak Republic and the foundations of the current protection of cultural and natural heritage in Slovakia. There was then the establishment of the Ministry of Education and National Enlightenment in Prague, the creation of the first monument protection organisation in Slovakia – the Government Commissioner for the Protection of Monuments in Slovakia (1919 – 1922) and the State Office for the Protection of Monuments in Slovakia. The activities of the Slovak Monuments Office and Monuments Care Institute were then directed by the Government Commissioner. This article underlines that nature protection did not completely separate from monument care until 1981 when an independent professional organisation was established. This was named the State Nature Protection Centre. Finally, there followed the establishment of the Ministry of the Environment of the Slovak Republic which initiated significant institutions still involved in nature conservation in Slovakia.

Key words: state nature protection, history, institutions, personalities, legislation, protected areas

K inštitucionalizácii ochrany pamiatok v rakúskej monarchii prvýkrát došlo po roku 1850, kedy cisár František Jozef I. povolil vytvoriť Ústrednú komisiu vo Viedni. Jej cieľom mala byť najmä ochrana a zachovanie historických stavebných pamiatok. Spočiatku pôsobila pri stavebnom odbore ministerstva obchodu a svoju činnosť začala v roku 1853. Prechodom pod ministerstvo kultu a vyučovania v roku 1859 a najmä prijatím nového štatútu v roku 1873, bola jej činnosť definovaná v troch oblastiach – predhistorická, umelecká (stavebná) a historická. V Uhorsku bola v roku 1872 zriadená spočiatku dočasná pamiatková komisia sídliaca v Budapešti. Prevzala základné kompetencie ústrednej komisie v uhorskej časti monarchie. Jej úlohou bolo vykonávať súpis, kategorizáciu, dokumentáciu a ochranu pamiatok. Na vytvorenie pamiatkovej komisie nadviazal v Uhorsku v roku 1881 prvý pamiatkový zákon – *zákonný článok XXXIX/1881*, ktorý ustanovil štátnu starostlivosť o ochrane pamiatok a kraja. Neriešil pamiatkový problém komplexne, pretože sa zaoberal len nehnuteľnými umeleckými a historickými pamiatkami a prírodných pamiatok sa netýkal ani okrajovo. Dočasná pamiatková komisia bola zákonom nahradená Krajinským výborom pre umelecké pamiatky. Kompetencie a organizačný chod tohto pamiatkového orgánu upravoval až neskorší štatút z roku 1902, ktorý mu vymedzil povinnosti v oblasti propagácie pamiatok, vypracovania návrhov na subvencovanie pamiatkových akcií, no predovšetkým vyhotovenie registra pamiatok (Tišliar, 2019). Napriek tomu, že sa až do rozpadu monarchie nepodarilo vyhotoviť kompletný súpis pamiatok, realizoval sa v tomto smere pomerne bohatý čiastkový dokumentačný a bádateľský výskum. V pamiatkovom

výbore pracovalo len niekoľko osôb – predseda, spravodajca, tajomník, stavitel – a tak po vzore ústrednej komisie vo Viedni vznikla sieť spolupracujúcich korešpondentov, ktorí pôsobili v jednotlivých regiónoch Uhorska.

Vznikom Uhorskej pamiatkovej komisie (*Műemlékek Országos Bizottsága*) sa začala pamiatková ochrana vyvíjať v uhorskej časti monarchie samostatne a odlišne od západnej časti Rakúsko-Uhorska. V oblasti ochrany prírodných pamiatok spolupracovala priamo s kompetentným ministerstvom pôdohospodárstva v Budapešti a inšpektorom múzeí a knižníc. Tento dualizmus pamiatkovej ochrany sa po vzniku Československa preniesol aj do nového štátneho útvaru.

Po vzniku Československej republiky v roku 1918 sa vytvorili podmienky na rozvoj slovenskej vedy, kultúry a vzdelanosti. Odzrkadlilo sa to aj v ochrane prírody. Nová republika prevzala základy verejnej a štátnej správy od rozpadnutého Rakúsko-Uhorska. Najvyššie správne úrady v Československu boli ustanovené 2. novembra 1918 zákonom č. 2/1918 Z. z. a noviel boli utvorené ministerstvá v oblasti spravodlivosti, vnútra, zahraničia, školstva vrátane národnej osvety, financií, hospodárstva a práce, dopravy a techniky, národnej obrany, poľnohospodárstva a lesníctva (Zacharová, 2012).

Vznik Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe

V Prahe vyzval koncom novembra 1918 štátny tajomník František Drtina, poverený organizáciou štátnej správy, Zdeňka Wirtha – teoretika a organizátora pamiatkovej starostlivosti od začiatku 20. storočia, ktorý bol známy svojou prácou v *Svazu českých spolků okrášľovacích v králov-*

stvi českém a v Klubu za Starou Prahu, aby spolupracoval na príprave nového ministerstva, do kompetencie ktorého mala patriť celá oblasť školstva a tzv. národnej osvety. V decembri 1918 bol zriadený Úrad pre správu vyučovania a národnej osvety, jeho názov sa menil, no až do zániku Československej republiky pretrval názov *Ministerstvo školstva a národnej osvety* (MŠaNO) so sídlom v Prahe. Vytvorením toho ministerstva bola zmenená pôvodná koncepcia, podľa ktorej malo byť pre oblasť národnej osvety vytvorené samostatné ministerstvo. V umeleckých kruhoch boli v tom čase snahy o zriadenie samostatného ministerstva umenia, príp. ministerstva krásnych umení, jeho súčasťou mala byť literatúra, divadlo, hudba a výtvarné umenie. Hlavným poslaním tohto ministerstva mala byť podpora umenia a jeho propagácia v zahraničí. Oblasť vedeckej práce – archívniectvo, knihovníctvo, archeológia, múzejníctvo a ochrana pamiatok mala zostať v kompetencii ministerstva školstva. Národné zhromaždenie tento návrh na rozdelenie MŠaNO v lete 1919 zamietlo (Uhlíková, 2010).

O tom, že bola osveta na ministerstve školstva skutočne poddimenzovaná, svedčí fakt, že osvetou sa zaoberal len jeden odbor, ktorý bol rôznymi organizačnými úpravami delený na tri až štyri oddelenia. Na čele pamiatkového oddelenia a neskôr aj celého osvetového odboru stál uznávaný odborník Zdeněk Wirth.

Ministerstvo školstva malo vo svojej kompetencii od roku 1919 aj zriaďovanie a vyhlasovanie prírodných rezervácií. Pre túto činnosť bol prijatý v roku 1922 na ministerstvo Rudolf Maximovič. Čestnú funkciu konzervátora vykonával najskôr popri svojej pedagogickej činnosti. V roku 1922 nastúpil na ministerstvo ako referent pre ochranu prírodných pamiatok a dnes je právom považovaný za zakladateľa štátnej ochrany prírody v Československej republike. R. Maximovič bol poverený vypracovaním zásad výkonu ochrany prírody v ČSR a neskôr mu minister udelil titul ústredný generálny konzervátor ochrany prírody. V tejto funkcii, ktorá bola v teoretických otázkach ochrany prírody nadradená pamiatkovým úradom, pôsobil po celé obdobie prvej republiky. Okrem iných náročných úloh bol poverený vypracovaním zásad výkonu ochrany prírody v Československu. Ako prvý pracovník štátnej ochrany prírody u nás založil a viedol sieť dobrovoľných okresných konzervátorov a spravodajcov.

Zriadenie siete konzervátorov

Okresní konzervátori, ako pomocný orgán štátnych pamiatkových úradov, tvorili významnú zložku ochrany pamiatok. Pri sústredení pamiatkových úradov v Prahe, Brne a Bratislave vo *Vládnom komisariáte na ochranu pamiatok na Slovensku* a neskôr v *Štátnom referáte na ochranu pamiatok na Slovensku* predstavovali dôležitú sieť dobrovoľných spravodajcov na celom území republiky. Boli poverení predovšetkým spravodajskou a súpisovou

Obr. 1. V roku 1941 najstarší slovenský konzervátor ochrany prírody Ján Volko-Starohorský vydal prvú slovenskú ochranársku publikáciu. Zdroj: Archív ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš

činnosťou. Ich úlohou bolo poskytovať informácie o výkopoch a nálezoch, ohrozených pamiatkach, iniciovať záchranu ohrozených pamiatok. Okrem toho bolo ich úlohou popularizovať všetky druhy pamiatok. V prípade, že ich ministerstvo školstva, príp. niektorý z pamiatkových úradov splnomocnili, mohli priamo dozerať na výkopy alebo opravu pamiatok.

V roku 1919 došlo k prvému menovaniu dobrovoľných konzervátorov ochrany prírody a kraja (domoviny) pre jednotlivé okresy a ministerstvo školstva vydalo stručné inštrukcie pre konzervátorov na ochranu rôznych druhov pamiatok (prehistorických, historických, hudobných, umeleckých a ľudových). Ich úlohou bola aj spolupráca pri vypracovaní *súpisov prírodných pamiatok*. Koordináciou ich činnosti bol poverený Rudolf Maximovič, zastupujúci referát ministerstva školstva v Bratislave a Vládný komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku. Prvým Slovákom – konzervátorom – sa stal, na základe

Výnosu MŠaNO č. 680 z roku 1919, Ján Volko-Starohorský z Liptovského Mikuláša. Referát ministerstva školstva požiadal o súčinnosť učiteľov všetkých typov škôl pri vypracovaní súpisu pamiatok. V roku 1941 vydal Volko nákladom Múzea slovenského krasu v Liptovskom Mikuláši prvú slovenskú ochranársku publikáciu *Ochrana prírodných pamiatok na Slovensku* (obr. 1). Neskôr, pri ďalšom menovaní konzervátorov, bolo dôležité, aby konzervátor žil trvalo v danom okrese a dôkladne poznal sledované územie. Požiadavka vznikla pravdepodobne preto, že občasné sledovanie pamiatok v období prázdnin, prípadne počas dovolenky nebolo dostačujúce (Štorcner, 2005).

V roku 1933 uvažovalo ministerstvo školstva o zmene označenia „konzervátor“, pretože pomenovanie konzervátor malo byť určené len niekoľkým najvýznamnejším odborníkom. Pre ostatných bol určený nový titul „dopisovateľ“, ktorý výstižnejšie charakterizoval ich prácu. Obsiahlejšie inštrukcie pre konzervátorov, resp. spravodajcov, dopisovateľov a dokumentaristov pamiatkových úradov v Prahe a Brne a štátneho referátu v Bratislave vstúpili do platnosti výnosom MŠaNO z 3. decembra 1935 a o rok neskôr boli prvýkrát od roku 1918 menovaní konzervátori pre Podkarpatskú Rus.

Organizovanie štátnej ochrany prírody na Slovensku

Československá vláda vymenovala samostatný správny orgán pre Slovensko, ktorý začal pôsobiť 7. decembra 1918 pod vedením ministra Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska. Súčasne s týmto úradom vzniklo, ako jeho podriadená zložka, štrnásť vládnych referátov. Prostredníctvom nich mal minister podchytené všetky oblasti života na Slovensku. Kompetencie týchto referátov neboli určené žiadnymi legislatívnymi normami. Vo svojej činnosti sa opierali o plnú moc ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, ktorú uplatňovali v zmysle zákona z roku 1918 č. 64 o mimoriadnych a prechodných ustanoveniach na Slovensku. Na Slovensku bol zriadený Referát MŠaNO v Bratislave, ktorý nahradil zrušený Slovenský odbor ministerstva školstva v Prahe.

Vznik Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok

Nariadením ministra vlády Československej republiky s plnou mocou pre Slovensko Vavra Šrobára z 20. októbra 1919, bol zriadený Vládny komisariát na ochranu umeleckých pamiatok, známy predovšetkým pod názvom *Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku*. Jeho sídlom sa stala Bratislava. V paragrafe §1. tohto nariadenia sa uvádza: „*Ochranou výtvarných pamiatok umeleckých, historických, ľudových i pamiatok prírodných a ochranu svojrázu kraja a domoviny na Slovensku sa poveruje Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku a prikazuje sa mu právomoc bývalej Uhorskej komisie. Tomuto úradu prísluší spolurozhodovať vo všetkých záležitostiach, ktoré priamo*

alebo nepriamo majú vplyv na ochranu pamiatok. Úrady štátne i autonómne sú povinné v takých prípadoch ho uviesť a vec predostrieť. Proti protestu vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku nie je možné tieto záležitosti vybaaviť.“

Prednostom vládneho komisariátu menoval Vavra Šrobár dovtedajšieho vládneho komisára, architekta Dušana Jurkoviča. Jeho kompetencie boli oveľa väčšie než kompetencie Štátneho pamiatkového úradu v Prahe. Postupne prevzal do svojej správy takmer celú agendu osvetu v rozsahu príslušného odboru ministerstva, neprípadil pod neho len Štátny inšpektor archívov a knižníc, ktorým bol bývalý český archívár Václav Chaloupecký.

Vládny komisariát podliehal priamo MŠaNO v Prahe a zámerom jeho vytvorenia bolo vybudovanie ústredného pamiatkového orgánu na Slovensku. Do právomoci komisariátu patrili aj záležitosti nehnuteľných pamiatok, dozor nad vývozom pamiatok a obchodovaním so starozitnosťami. V oblasti ochrany prírody sa zameriaval aj na súpis starých a pamätných stromov, historických parkov a záhrad, prírodných výtvorov ako sú bralné útvary, vodopády, jaskyne, pramene a pod. Od začiatku svojej činnosti vyzýval na ochranu celých častí krajiny – pohorí, riek a dolín. Pre záležitosti ochrany prírodných pamiatok nebol vyčlenený osobitný pracovník. Popri ochrane historických pamiatok sa im okrajovo venoval český historik umenia, muzeológ a pamiatkar Jan (Ješek) Hofman, ktorý v *Zlatej knihe Slovenska* k začatiu ich súpisu po roku 1929 uviedol: „*Chystá sa súpis prírodných pamiatok na Slovensku a to za prispenia prírodovedeckých odborníkov na Slovensku a prírodovedcov, ktorí konajú študijné cesty po Slovensku. Pre rok 1923 stala sa dohoda o súpisu geologických pamiatok so Štátnym geologickým ústavom.*“

Reorganizácia systému ochrany pamiatok na Slovensku

Dňa 1. júna 1922 došlo k zásadnej reorganizácii celého systému ochrany pamiatok na Slovensku. Časť vládneho komisariátu s úradníkmi Dušanom Jurkovičom, Antóninom Václavíkom a Františkom Faulhammerom bola pričlenená do 2. oddelenia referátu MŠaNO v Bratislave. Kompetenciu ochrany pamiatok a múzejníctvo prevzal Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku pôsobiaci pod Štátnym inšpektorátom archívov a knižníc. Tento úrad dlhé roky nemohol pôsobiť ako samostatný úrad, pretože sa pre jeho zamestnancov nepodarilo zabezpečiť stále systematizované miesta a pracovali len na základe zmluvy – stálym štátnym úradníkom bol len Václav Chaloupecký. V roku 1933 získal status stáleho štátneho úradníka Jan Hofman, pod ktorého vedením sa štátny referát na ochranu pamiatok stal oficiálne samostatným úradom. Jan Hofman vykonával funkciu prednostu úradu až do svojho núteného odchodu do Čiech koncom roku 1938. Jeho administrátorom pre oblasť ochrany prírody bol dlhé roky Jan Reichert.

V období rokov 1938 – 1945 ochrana prírody na Slovensku z rôznych príčin relatívne stagnovala predovšetkým preto, že nemala svoju odbornú organizáciu. Štátny

referát na ochranu pamiatok na Slovensku bol zrušený na základe vládneho nariadenia č. 29/1939 Slovenského zákonníka z 24. marca 1939. Jeho kompetencie prešli na *Pamiatkové oddelenie MŠaNO Slovenského štátu v Bratislave*. Vedúcim odboru pamiatok novovzniknutého ministerstva sa stal bývalý pracovník zaniknutého štátneho referátu Vladimír Wagner. Jeho spolupracovníkom bol Václav Mencl, ktorý okrem úradných aktivít pracoval aj v Demänovskej jaskyni slobody na trasovaní prístupových ciest. Z Menclových spomienok sa zachovala informácia, ako pracovníci štátneho referátu úradne strážili bratislavské kvetinové trhy, aby zachránili pred vyhubením slovenský poniklec, jasenec, vzácne devínske orchidey a najmä vždy zelený ruskus, zvláštny nenáročný krík typický pre lesy Malých Karpát, ktorý obyvatelia trhali na predaj v zime do vencov na cintoríny.

Právne predpisy ochrany prírody vo vzťahu k Slovensku

V medzivojnovom období boli v Čechách aj na Slovensku vydané mnohé nariadenia na ochranu fauny, flóry, pravekých a prírodných pamiatok a bolo vyhlásené množstvo chránených území. Minister Československej republiky (ČSR) Martin Mičura, s plnou mocou pre správu Slovenska, vydal *nariadenie č. 31-1921/10873-prez. o ochrane pravekých a prírodných pamiatok*. Výnosom ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska Jozefa Kállaya bolo určené, ktoré prírodné útvary mali byť pod osobitnou ochranou. Tu už boli vyhlásené konkrétne oblasti – geologické okresy pod zvláštnou úradnou ochranou. Dôvodom ich ochrany boli najmä možnosti objavov archeologických nálezísk v jaskyniach, ako aj ich poškodzovanie a vykrádanie.

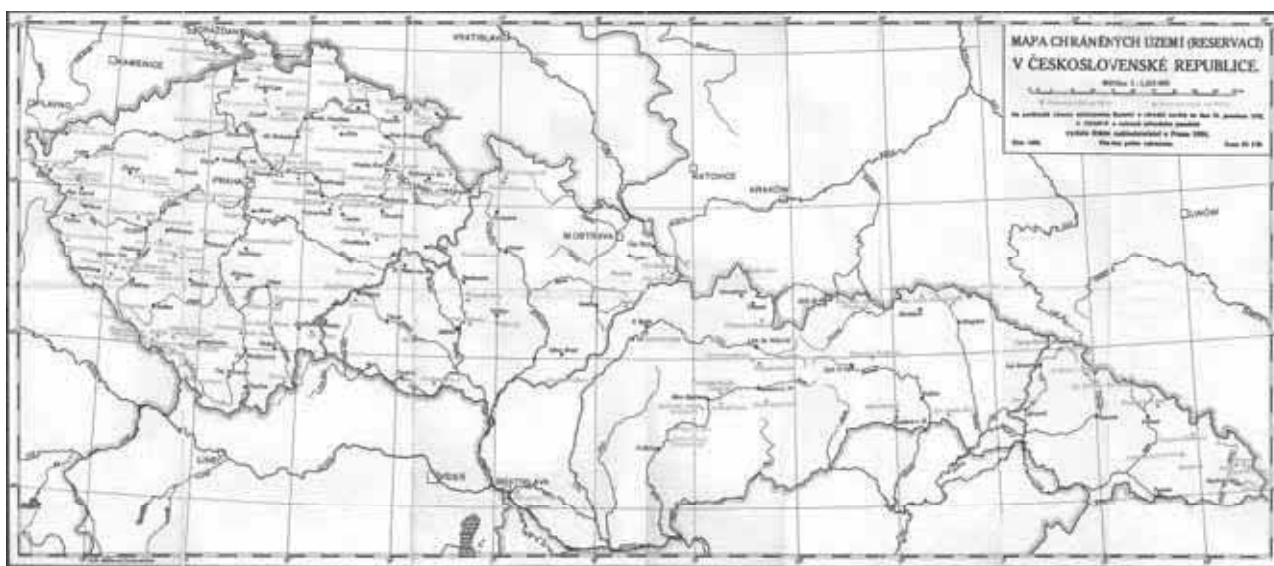
Prvým priamym nariadením o špeciálnej ochrane kveteny na Slovensku je nariadenie exozitúry Ministerstva poľnohospodárstva ČSR pre Slovensko v Bratislave č. 6362/21 z roku 1921 na ochranu plesnivca v Tatrách. Na túto výzvu a požiadavku ústretovo zareagovali riaditeľstvo Štátnych lesov v Liptovskom Hrádku a Správny výbor Spišskej župy rozhodnutím č. 2121 zo 6. júla 1922. Keďže toto opatrenie nebolo účinné, v roku 1927 bolo nahradené ďalším. Medzitým v roku 1924 minister ČSR pre správu Slovenska vydal Obežník č. 48970 o zákaze zberu mäsožravce rosičky okrúhlolistej.

Výrazné zníženie počtu kamzíkov vrchovských tatranských po prvej svetovej vojne viedlo k vyhláseniu ich jednoročnej úplnej ochrany. Vyhlásil ju minister výnosom zo 6. marca 1923, ktorý bol potvrdený aj nariadením z 23. marca 1923 č. 3318 adm. V/1923, ktorým sa predĺžila ochrana kamzíkov na desať rokov, čo štvornásobne zvýšilo ich populáciu. Išlo v podstate o poľovnícke opatrenie – zákaz odstrelu. V okolí Kriváňa a Popradského plesa zriadili dočasne dve kamzičie rezervácie.

Snahy o zriadenie prírodných rezervácií

Minister poľnohospodárstva ČSR, v súvislosti s vyhlásením poľského Pieninského národného parku v auguste 1930, vyhlásil v roku 1932 *Slovenskú prírodnú rezerváciu v Pieninách*, čím vzniklo prvé európske cezhraničné (bilaterálne) chránené územie. Rezervácia služobne podliehala riaditeľstvu Štátnych lesov a majetkov v Liptovskom Hrádku.

V medzivojnovom období bolo v Čechách aj na Slovensku vyhlásených viacero chránených území. Prvý úradný zoznam chránených území Československej republiky bol vydaný vo výnose MŠaNO ČSR č. 143.547-V

Obr. 2. Mapa chránených území a prírodných rezervácií v Československej republike v roku 1933. Zdroj: Archív Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš

o ochrane prírodných pamiatok z 31. decembra 1933. Obsahoval osemnásť prírodných rezervácií krajiny Slovenska, z toho jednu úplnú (Krajná Poljana neskôr nazvaná Dranec, v blízkosti Duklianskeho priesmyku v Ondavskej vrchovine), tri s diferencovanou úplnou a čiastočnou ochranou (Dobročský prales, Badínsky prales, Slovenská štátna rezervácia v Pieninách) a štrnásť čiastočných (obr. 2). Najväčšia z nich bola Dolina Svätajánska o výmere takmer 1 600 ha, vyhlásená bola až v roku 1984 ako Štátna prírodná rezervácia Jánska dolina. Podľa tohto zoznamu sa za najstaršie prírodné rezervácie z roku 1895 považujú Slovenská Lupča – Ponická Huta (vyhlásená v roku 1983 ako Štátna prírodná rezervácia Ponická Dúbrava) a Slovenská Lupča – Polesie Šalková (vyhlásená v roku 1950 a od roku 1983 vedená pod názvom Národná prírodná rezervácia Príboj).

Snahy o zriadenie prírodnej rezervácie v Tatrách

Po vzniku Československej republiky 28. októbra 1918 sa v podstatne väčšej miere začali o tatranskú oblasť a územie Slovenska vôbec zaujímať aj českí prírodovedci, ktorí významne prispeli k poznávaniu prírody Tatier i k rozvoju samotnej slovenskej vedy.

Ludovít Macko, rodák z Liptova, vo svojich spomienkach napísal: „*Otázka ochrany prírody zjavuje sa u nás na Slovensku vo zvýšenej miere po prvej svetovej vojne. Ide tu o konkretizované územie, ktorého jadro tvoria Vysoké Tatry. O utvorenie rezervácie na tomto území pod názvom Národný park vo Vysokých Tatrách sa zaslúžili obzvlášť pán univ. prof. Dr. Karol Domin a štátny konzervátor Rudolf Maximovič.*“

V roku 1919 sa konala vládna vedecká expedícia z Prahy na Slovensko, ktorej sa zúčastnil aj botanik prof. Dr. Karel Domin, neskorší rektor Univerzity Karlovej v Prahe. Jeho pozornosť sa spočiatku koncentrovala na ochranu Belianskych Tatier, ktoré navrhol vyhlásiť za prírodnú rezerváciu, z dôvodu značnej ohrozenosti prírody tohto územia. Návrh na zriadenie prírodnej rezervácie na území Vysokých Tatier vznikol v júli 1921 v Bratislave na rokovaní k ochrane prírodných pamiatok, ktoré zvolal vládny komisariát na ochranu pamiatok. Predniesol ho vrchný lesný radca Navrátil z Riaditeľstva Štátnych lesov a statkov v Liptovskom Hrádku, návrh sa ale nikdy nerealizoval.

O počiatkoch snáh zriadiť národný park v Tatrách svedčí list neskoršieho generálneho konzervátora Rudolfa Maximoviča z 12. augusta 1924, ktorý adresoval prednostovi osvetového odboru ministerstva školstva Zdeňkovi Wirthovi. Náležitá podpora vzniku národného parku v Tatrách, ktorej predchádzali snahy ministerstva školstva už krátko po vyhlásení Československej republiky, je vyjadrená v tzv. K rakovskom protokole z roku 1924.

MŠaNO, ako kompetentný orgán, krakovský projekt z roku 1925 v zásade akceptovalo a po určitých zmenách vznikol z neho nový model prírodnej rezervácie, ktorý ministerstvo zakotvilo vo svojich smerniciach na zriadenie tatranskej prírodnej rezervácie, ktoré podpísal v zástupení ministra Zdeňek Wirth 5. februára 1929.

Vláda Československej republiky ustanovila prípravnú komisiu na zriadenie národného parku vo Vysokých Tatrách. Jej predsedom sa stal JUDr. Juraj Slávik. MŠaNO vymenovalo za členov komisie osobnosti z vedeckých kruhov: Karla Domina, Rudolfa Maximoviča, Jana Roubala a Jána Volka-Starohorského. V činnosti komisie sa prejavovali názorové rozdiely medzi jej členmi reprezentujúcimi nielen záujmy ochrany prírody, ale aj iných zainteresovaných rezortov (rezort zahraničných vecí, verejných prác), štátnych podnikov (štátne lesy a statky, štátne kúpele), Štátneho referátu na ochranu pamiatok a tiež K rajinského úradu v Bratislave. Členovia komisie vyvíjali aktívnu a plodnú činnosť, ktorej výsledkom boli ďalšie koncepčné dokumenty. Najvýznamnejšie rokovanie prípravnej komisie prebiehalo v Tatranskej Lomnici 12. a 13. júna 1936, zápis z tohto rokovania sa nachádza v archíve ochrany prírody a jaskyniarstva so sídlom v Liptovskom Mikuláši vo fonde Jána Volka-Starohorského.

Zriadenie národného parku v Tatrách bolo na konci 30. rokov 20. storočia už takmer pripravené. V roku 1938 bol návrh vládneho nariadenia pripravený na predloženie do vlády, lenže politické zmeny zabránili jeho prerokovaniu. Snahy o vyhlásenie Tatranského národného parku pokračovali až po skončení druhej svetovej vojny.

Vznik Tatranského národného parku

Od začiatku 20. storočia vznikali rôzne návrhy na prijatie zákona na ochranu pamiatok (kultúrnych a prírodných), resp. samostatného zákona o ochrane prírody. Tieto snahy sa však úspešne zavŕšili až po druhej svetovej vojne a oslobodení Slovenska v roku 1945. V ôsmom čísle prvého povojnového ročníka časopisu Krásy Slovenska 1945/1946 bol uverejnený článok *Najnovší projekt Tatranského národného parku*. Bol publikovaný anonymne a išlo o aktualizovanú a doplnenú mutáciu elaborátu *Prípravnej komisie pre zriadenie národného parku vo Vysokých Tatrách* z roku 1936, čo potvrdzuje aj porovnanie archívnych dokumentov komisie z roku 1936 (Vološčuk, 1999). Na predchádzajúce snahy prípravnej komisie nadviazal Vladimír Cholvadt a v spolupráci s Jánom Futákom vypracovali návrh nariadenia o Tatranskom národnom parku. Predložil ho v roku 1947 Vladimír Wagner zainteresovaným poverencom na pripomienkové konanie a výsledkom bolo prijatie zákona SNR č. 11/1948 Zb. o Tatranskom národnom parku zo dňa 18. decembra 1948 s účinnosťou od 1. januára 1949. Išlo o prvý zákon zameraný na ochranu prírody v Československu.

Obnova siete konzervátorov na Slovensku – počiatky modernej ochrany prírody

Na obnove siete konzervátorov na Slovensku mal zásluhu bývalý školský inšpektor a osvetár Július Matiš, ktorého po politických zmenách vo februári 1948 preradili na referát ochrany prírody *Povereníctva škol-*

stva a osvetu. Sieť, začlenenú prevažne do pôsobnosti okresných osvetových stredísk, tvorilo asi 90 okresných konzervátorov štátnej ochrany prírody, najmä z radov učiteľov a lesníkov. Okrem nich pôsobili na Slovensku aj dobrovoľní konzervátori a to podľa inštrukcií z roku 1949 a zákona z roku 1955, ktorý ich oficiálne ustanovil. Konzervátori pôsobili až do roku 1995, kedy ich nahradila stráž prírody. Počas 75-ročného pôsobenia konzervátorov bolo vykonané množstvo zásluhnej práce v prospech rozvoja ochrany prírody (osadzovanie tabúľ, inštalácia vtáčích búdok, zimné prikrmovanie, príprava prírodovedných expozícií múzeí, organizovanie tematických vychádzok, brigád a vzdelávacích akcií s mládežou, večerných besied atď.). Zaslúžili sa aj o vyhlásenie viacerých chránených častí prírody a ochranársky poriadok, ktorý môžeme dnes označiť za predchodcu štátneho dozoru (Bartošová, Greschová, 2019).

Druhý štátny zoznam chránených území Slovenska z roku 1949 zverejnilo Povereníctvo školstva vied a umení v roku 1950 v Školských zvestiach, roč. 6, 1950, zoš. 7. Podľa neho ostalo na Slovensku len 17 chránených území vrátane Tatranského národného parku.

Slovenský pamiatkový ústav v Bratislave

Na základe nariadenia povereníka školstva, vied a umení Ladislava Novomestského, bol zriadený Pamiatkový ústav so sídlom v Bratislave ako odborný orgán pre vedeckú organizáciu ochrany, súpisu a výskumu kultúrnych a prírodných pamiatok a poradný orgán starostlivosti o pamiatky na Slovensku (výnos Povereníctva školstva z 15. marca 1951 č. 9864-I/5). Vláda Československej republiky právnym predpisom nariadila, že Štátny pamiatkový úrad v Prahe a jeho oddelenie v Brne sa premenuje na Štátny pamiatkový ústav, Pamiatkový ústav so sídlom v Bratislave sa premenuje na Slovenský pamiatkový ústav. Ústav začal pripravovať návrhy na vyhlásenie viacerých prírodných rezervácií a zorganizoval pod vedením Júliusa Matisa prvý celoslovenský kurz pre konzervátorov ochrany prírody. Zaslúžil sa o vyhlásenie približne 50 menších chránených území na Slovensku do roku 1955, napr. Kováčovské kopce, Zádielska rokľina, Vrátna dolina, Manínska tiesňava, Roháče, Devínska Kobyla. V tom čase pracovali na VI. oddelení ochrany prírody a krajiny traja pracovníci: Ján Futák – botanik, Milan Pacanovský – krajinár, Ján Darola – zoológ. Vzhľadom na nízky počet pracovníkov bol operatívny plán úloh na rok 1955 preexponovaný, v dôsledku čoho bolo veľa úloh začatých, ale nedokončených. Od roku 1957 pôsobil vo funkcii vedúceho oddelenia s piatimi pracovníkmi Eugen Kotliarevský. Neskôr sa stal vedúcim Edgar Hošek a po ňom Anton Jurko. V roku 1959 Júliusa Matisa vystriedal na Povereníctve školstva, vied a umení Milan Pacanovský.

Prvý zákon o štátnej ochrane prírody v Československu

Generálny konzervátor ochrany prírody na Slovensku Július Matis navštívil v priebehu roku 1955 v Prahe riaditeľa Štátneho ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody Jaroslava Veselého, aby s ním prekonzultoval jeho návrh zákona o ochrane prírody. Návrh zákona bol neskôr upravený a predložený na schválenie Slovenskej národnej rade. Národnou radou schválený zákon SNR č. 1/1955 o štátnej ochrane prírody na Slovensku sa stal prvým takto zameraným zákonom vo vtedajšom Československu (Damohorský, 2006). V súvislosti s paralelnou prípravou zákona o územnom plánovaní, bola z neho po § 3 vypustená všeobecná ochrana prírody, takže išlo viac-menej o zákon na ochranu osobitných častí prírody. Presadenie zákona zabezpečil legislatívec národnej rady a milovník prírody Imrich Majerský z Liptovského Jána. V roku 1956 nasledovalo prijatie podobného zákona pre Čechy a Moravu. Zákon SNR č. 1/1955 doplnilo niekoľko vyhlášok: vyhláška Povereníctva školstva a kultúry č. 212/1958 Ú. v. o dobrovoľných pracovníkoch štátnej ochrany prírody (konzervátoroch a spravodajcoch), vyhláška Povereníctva školstva a kultúry č. 211/1958 Ú. v., ktorou sa určujú chránené druhy rastlín a podmienkach ich ochrany, vyhláška Predsedníctva SNR č. 125/1965 Zb. o ochrane voľne žijúcich živočíchov, vyhláška MK SSR č. 149/1980 Zb., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o ochrane stromov rastúcich mimo lesa, o postupe pri výnimočnom povolení ich výrubu a spôsobe využitia drevnej hmoty z týchto stromov, vyhláška MK SSR č. 60/1986 Zb. o chránených druhoch nerastov a vyhláška MK SR č. 174/1990 Zb. o spoločenskom ohodnotení stromov rastúcich mimo lesa. V štyridsaťročnom období platnosti zákona o štátnej ochrane prírody na Slovensku, vznikla rozsiahla diferencovaná sústava chránených území. Už v roku 1952 bola na podnet povereníctva školstva realizovaná prvá celoslovenská výstava *Ochrana prírody a kraja*, inštalovaná najskôr v Košiciach, neskôr v Banskej Bystrici a napokon sa stala putovnou. V roku 1960 bol na Slovensku otvorený prvý náučný chodník v štátnej prírodnej rezervácii Prielom Dunajca. Neskôr pribudlo mnoho ďalších náučných chodníkov, ktoré slúžia verejnosti ako výchovno-vzdelávacie turistické trasy. V roku 1979 na základe iniciatívy Ing. Jána Pagáča, vtedajšieho riaditeľa správy CHKO Malá Fatra, ministerstvo vypracovalo a zriadilo prvú *Školu ochrany prírody* so sídlom v Gbeľanoch, ktorá významnou mierou prispela k zabezpečeniu environmentálnej výchovy odborníkov, pedagógov a širokej verejnosti, najmä mládeže (Greschová, 2019).

Štátna ochrana prírody v Slovenskom ústave pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody

Na základe zákona SNR č. 7/1958 Zb. o kultúrnych pamiatkach došlo k premenovaniu Slovenského pamiat-

kového ústavu na *Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody* so sídlom v Bratislave. Jeho súčasťou bolo aj oddelenie ochrany prírody, ktoré v 60. rokoch 20. storočia vypracovalo viacero návrhov na vyhlásenie štátnych prírodných rezervácií. Zástupcom riaditeľa ústavu sa stal v rokoch 1958 – 1961 Milan Pacanovský, ktorý v rokoch 1961 – 1967 zabezpečoval ochranu prírody ako vedúci referátu na Povereníctve pre školstvo a kultúru, odkiaľ sa vrátil pracovať späť do Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody.

Všetky tri krajské národné výbory zriadili v roku 1960 krajské pamiatkové správy, premenované na *Krajské strediská štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody* v Bratislave, Banskej Bystrici a Prešove. Prijatím zákona SNR č. 69/1967 Zb. o národných výboroch sa stali orgánmi štátnej ochrany prírody národné výbory. V roku 1968 ich doplnila štvrtá organizácia – Mestská správa pamiatkovej starostlivosti v Bratislave, premenovaná neskôr na Mestskú správu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. V roku 1970 boli zriadené okresné pamiatkové správy v 22 okresoch, v ktorých boli od roku 1977 vyčlenení aj pracovníci pre ochranu prírody.

Po integrácii s okresnými pamiatkovými správami, už s rozšírenou pôsobnosťou o úlohy konzervátorov štátnej ochrany prírody, ich premenovali v rokoch 1983 – 1984 na *Krajské ústavy štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody* (gestori Jozef Vicel a Jozef Klinda). Ochranu prírody v týchto organizáciách pamiatkovej starostlivosti zabezpečovali len malé oddelenia. Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody začal vydávať v roku 1961 dvojmesačník *Ochrana pamiatok a prírody*, v rokoch 1969 – 1989 so zmeneným názvom *Pamiatky a príroda*; v roku 1963 zborník *Československá ochrana prírody*, v roku 1980 premenovaný na *Ochrana prírody* a v roku 1993 na *Naturae tutela*.

Na základe návrhu konzervátora štátnej starostlivosti o ochranu prírody a kraja pre okres Fiľakovo, Jozefa Klindu-Fiľakovského, mal Okresný národný výbor Fiľakovo podľa zákona SNR č. 1/1955 Zb. o štátnej ochrane prírody vyhlásiť prvé chránené prírodné výtvy a chránené prírodné pamiatky na Slovensku. Kvôli reorganizácii štátnej správy boli vyhlásené až v roku 1964. Išlo o chránené prírodné výtvy Ragáč a Soví hrad, chránené prírodné pamiatky Pohanský hrad a Hrad Hajnáčka (územie dnešnej Chránenej krajinnej oblasti Cerová vrchovina). Komisia Slovenskej národnej rady pre školstvo a kultúru rozhodnutím z 21. augusta 1964 vyhlásila prvú Chránenú krajinnú oblasť (CHKO) Slovenský raj. Navrhovateľmi boli Milan Pacanovský a Vladimír Cholvadt. Jej správa na čele s Eubomirom Huňom sídlila najskôr v Betlanovciach a stala sa modelom a príkladom budovania ďalších správ CHKO na Slovensku. Druhú v poradí – CHKO Malá Fatra, so sídlom v Terchovej, vyhlásila komisia Slovenskej národnej rady pre školstvo a kultúru opatrením z 3. januára

1967. Navrhovateľmi boli Dušan Janota a Pavol Janáčik, ktorý pôsobil do roku 1973 ako riaditeľ jej správy, premiestnenej do kaštieľa v Gbeľanoch. Jeho nástupcom sa stal Ján Pagáč.

Pieninský národný park, ktorého navrhovateľom bol Milan Pacanovský, bol vyhlásený nariadením Predsedníctva SNR č. 5/1967 Zb. o zriadení Pieninského národného parku. Patril do pôsobnosti Správy Tatranského národného parku len ako ochranný obvod. Po prijatí zákona NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, bol postavený na úroveň ostatných národných parkov. Jeho riaditeľom sa stala Mária Danková a potom Štefan Danko. V roku 1996 bol začlenený do Správy národných parkov SR v Liptovskom Mikuláši. Od júla 2000 sa stal súčasťou *Štátnej ochrany prírody Slovenskej republiky* v Banskej Bystrici.

Vznik Správy slovenských jaskýň

V roku 1969 prijala vláda Slovenskej socialistickej republiky opatrenie, podľa ktorého sa má starostlivosť o jaskyne sústrediť do jednej organizácie. Výsledkom procesu centralizácie slovenského jaskyniarstva v druhej polovici 60. rokov 20. storočia bolo zriadenie *Správy slovenských jaskýň* so sídlom v Liptovskom Mikuláši začiatkom roka 1970. Súčasťou správy sa stalo *Múzeum slovenského krasu* spolu so *Slovenskou speleologickou spoločnosťou*. Prvým riaditeľom sa stal Jozef Jakál. V tom období sa spracovala Koncepcia rozvoja slovenského jaskyniarstva na roky 1971 – 1985, ktorú po prerokovaní Speleologickým poradným zborom schválilo kolégium ministra kultúry. Podľa nej mala správa jaskýň na starosti najmä prevádzku a propagáciu 12 sprístupnených jaskýň, dokumentáciu, ochranu a výskum spravovalo *Múzeum slovenského krasu* a *Slovenská speleologická spoločnosť* zabezpečovala prieskum jaskýň.

V 70. rokoch 20. storočia nastalo postupné posilnenie kompetencií Slovenskej speleologickej spoločnosti, ktorá okrem objavovania a skúmania krasového podzemia venovala značnú energiu aj ochrane jaskýň. V roku 1976 sa jej predsedom stal Alfonz Chovan, ktorý podporoval odbornú činnosť členov a zakladal jej odborné komisie. Na nevyhnutnosť komplexnej ochrany jaskýň s nadväznosťou na všetky prírodné zložky geosystému: horninu, reliéf, klímu, pôdu, vodu a biotickú zložku poukázal v roku 1979 Jozef Jakál. Ochranu jaskýň definoval ako „zachovanie prírodného režimu jaskyne v danom štádiu jej vývoja so zachovaním všetkých prírodných faktorov krajiny, ktoré na jaskyňu vplyvajú priamo, resp. v interakcii s inými faktormi krajiny a umožňujú tak udržanie prírodnej rovnováhy nielen v jaskynnom prostredí a na povrchu krasu, ale aj v ich vzájomnom prepojení“. Položil tým základy moderného, vedecky podloženého komplexného chápania ochrany jaskýň na Slovensku (Jakál, 1970).

Dnes je hlavným poslaním správy jaskýň starostlivosť o jaskyne, ich čistenie, budovanie uzáverov, označovanie ich ochranných pásiem, ich výskum, monitorovanie, za-

bezpečovanie dokumentácie a mapovanie, sprístupňovanie a prevádzka verejne prístupných jaskýň, environmentálna výchova, budovanie náučných chodníkov a lokalít, vypracovávanie odborných podkladov pre orgány ochrany prírody a medzinárodná spolupráca.

Ochrana prírody v období Ústredia štátnej ochrany prírody v Liptovskom Mikuláši

Do roku 1981 bola ochrana prírody na Slovensku organizačne i riadením spojená s ochranou kultúrnych a historických pamiatok. Snahy o samostatnú organizáciu štátnej ochrany prírody od roku 1956, kedy snahu v tomto smere vyvíjal najmä doc. RNDr. Ján Futák, CSc., prvý vedúci oddelenia ochrany prírody v Slovenskom pamiatkovom ústave pokračovali trojročným úsilím Jozefa Klindu, ktoré vyvrcholilo schválením jeho návrhu na usporiadanie ústredných odborných organizácií štátnej ochrany prírody na Slovensku a následné zriadenie *Ústredia štátnej ochrany prírody* (1981 – 1992). Najvyšší stranícky predstaviteľ vtedajšej Slovenskej socialistickej republiky podmienil jeho zriadenie zmenou sídla z Bratislavy do Liptovského Mikuláša. Vzniklo s účinnosťou od 1. júla 1981 zlúčením mikulášskej *Správy slovenských jaskýň* a bratislavského úseku ochrany prírody *Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody*. Celý kolektív úseku ochrany prírody, približne 30 pracovníkov, ostal v Bratislave v novovzniknutom *Stredisku rozvoja ochrany prírody*. *Ústredná odborná organizácia štátnej ochrany prírody na Slovensku* so sídlom v Liptovskom Mikuláši bola priamo riadená Ministerstvom kultúry Slovenskej socialistickej republiky, pracovisko plnilo funkcie vedecko-výskumnej, metodickej, koordinačnej, prevádzkovej, zbierkotvornej, prezentačnej, dokumentačnej, informačnej a kultúrno-výchovnej inštitúcie. K ústrediu ďalej patrili všetky vtedajšie správy chránených krajinných oblastí, Správa Národného parku Nízke Tatry v Banskej Bystrici, dnešné Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši, Škola ochrany prírody v Gbeľanoch a Informačné stredisko ochrany prírody v Štefanovej. Ústredie spočiatku sídlilo v budove bývalej správy jaskýň na Ulici 1. mája, dnes v nej sídli Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva. Neskôr pre ústredie štát kúpil budovu na Hodžovej ulici, ktorá je dnes sídlom Správy slovenských jaskýň a vysunutého pracoviska Správy Tatranského národného parku. Budova bola zrekonštruovaná a nadstavené boli dve nové poschodia. Prvým riaditeľom sa stal Ing. Anton Lucinkiewicz.

Na krajskej úrovni vznikli v riadení Krajských národných výborov Krajské strediská štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici, Bratislave a Prešove. Od roku 1981 sa stali po zlúčení s okresnými pamiatkovými strediskami Krajskými ústavmi štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Po oddelení ochrany prírody od pamiatkovej starostlivosti a vyňatí z

krajského riadenia sa v roku 1990 stali krajskými strediskami Ústredia štátnej ochrany prírody. Prvýkrát v histórii sa takto združili všetky odborné organizácie ochrany prírody okrem Správy Tatranského národného parku a Pieninského národného parku do jednotnej organizácie. Od júla 1988 začali pracovať špecializované poradné zbory riaditeľa Ústredia štátnej ochrany prírody: Poradný zbor pre ochranu fauny (predseda Pavol Hell, tajomník Cyril Barčák), Poradný zbor pre ochranu flóry (predseda Milan Križo, tajomník Ivan Vološčuk) a Poradný zbor pre ochranu anorganickú prírodu (predseda Milan Háber, tajomník Ján Zuzkin). Od januára 1989 ich doplnil Poradný zbor pre kultúrno-výchovnú činnosť (predsedníčka Gita Jančová, tajomník Ján Pagáč) a Muzeálna rada (predsedníčka Dáša Hornychová, tajomník Stanislav Pavlarčík). Z iniciatívy ministerstva kultúry sa tak v zázemí Ústredia štátnej ochrany prírody vytvoril značný vedecký a odborný potenciál, ktorý videl možnosti svojho uplatnenia v spoločenskej praxi. Došlo tak k cieľnému partnerskému prepojeniu a využitiu kapacít zainteresovaných ústavov SAV, vysokých škôl, múzeí, odborných inštitúcií a mimovládnych organizácií v prospech štátnej ochrany prírody, ako aj rozvoja vedy a výskumu bez elitárskych tendencií.

K postupnému rozbitiu ústredia prispelo odčlenenie Múzea vývoja ochrany prírody (predtým Múzeum slovenského krasu a ochrany prírody) a Správy slovenských jaskýň. Na základe rozhodnutia Ministerstva kultúry SR a podľa zákona SNR č. 174/1989 Zb. o pravidlách hospodárenia s rozpočtovými prostriedkami SSR vznikli dve samostatné rozpočtové organizácie so sídlom v Liptovskom Mikuláši – Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva a Správa slovenských jaskýň, riadené priamo Ministerstvom kultúry SR (Klinda, 2019).

Vznik Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky

Skupina zástupcov ministerstiev zainteresovaných v starostlivosti o životné prostredie začala v rokoch 1986 – 1987 s prípravou vzniku ministerstva životného prostredia. Tento zámer sa nepodarilo zrealizovať a podľa pokynov z Prahy, v oboch republikách vznikli len ministerstvá vnútra a životného prostredia, bez štátnej ochrany prírody, ktorá ostala v gescii ministerstiev kultúry. Náprava nastala uzákonením *Slovenskej komisie pre životné prostredie* v roku 1990. Do nej bol od 1. júla 1990 začlenený úsek životného prostredia z ministerstva vnútra a ďalšie príslušné organizačné útvary z jednotlivých zainteresovaných ministerstiev, vrátane oddelenia ochrany prírody Ministerstva kultúry SR.

Na základoch Slovenskej komisie životného prostredia vzniklo *Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky*, ktorého zriadenie bolo uzákonené 25. augusta 1992, zákonom SNR č. 453/1992 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon SNR č. 347/1990 Zb. o organizácii ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy SR

z znení neskorších predpisov. Ministrom životného prostredia sa stal Jozef Zlocha. V systéme environmentálneho práva ministerstvo do svojej pôsobnosti úplne prevzalo 34 a čiastočne 16 zákonov, viac ako 35 nariadení Európskej únie a vyše 40 medzinárodných dohôd a protokolov na ich vykonávanie. Stalo sa riadiacim orgánom environmentálnych operačných programov, ktorými Európska únia spolufinancuje projekty starostlivosti o životné prostredie. V súčasnosti patria do jeho rezortu tieto príspevkové organizácie: *Slovenská agentúra životného prostredia (SAŽP)*, *Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky (ŠOP SR)*, *Štátny geologický ústav Dionýza Štúra*, *Slovenský hydrometeorologický ústav*, *Výskumný ústav vodného hospodárstva*, *Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva*, *Slovenské banské múzeum* a *Národná zoologická záhrada Bojnice*. Okrem toho napríklad aj štátne podniky *Slovenský vodohospodársky podnik* a *Vodohospodárska výstavba*. Osobitné postavenie v rezorte má štátny Environmentálny fond a ako ústredný orgán štátnej správy *Slovenská inšpekcia životného prostredia*, ktorej súčasťou je aj inšpekcia ochrany prírody.

Štátna ochrana prírody na Slovensku od zániku Ústredia štátnej ochrany prírody až do súčasnosti

Po zrušení Ústredia štátnej ochrany prírody (od 1. apríla 1992) vznikli tieto samostatné odborné organizácie štátnej ochrany prírody: *Slovenský ústav ochrany prírody v Bratislave*, *Strediská štátnej ochrany prírody v Bratislave*, *Nitre*, *Banskej Bystrici*, *Liptovskom Mikuláši* a *Prešove*, ku ktorým boli pričlenené okolité správy chránených krajinných oblastí, ďalej vznikla *Správa Národného parku Nízke Tatry* v Banskej Bystrici, *Správa Národného parku Malá Fatra* v Gbelanoch a *Správa Národného parku Slovenský raj* v Spišskej Novej Vsi. Okrem národných parkov sa tieto organizácie od 1. júla 1993 stali súčasťou *Slovenskej agentúry životného prostredia*. V rámci agentúry vzniklo *Centrum ochrany prírody a krajiny* v Banskej Bystrici s pätnástimi správmi chránených krajinných oblastí a strediskami na čele s riaditeľom Martinom Kassom. Riaditeľmi agentúry sa na krátko stali Peter Vozár a Dušan Slávik, ktorého nahradil Miroslav Tončík. Generálnymi riaditeľmi sekcie ochrany prírody ministerstva životného prostredia boli Gabriela Kaliská, Jozef Pokorný, Ján Zuskin, Peter Straka, Ján Kadlečík, Jozef Kramárik; od roku 2007 Stanislav Klaučo, od roku 2009 do dočasného zrušenia ministerstva v roku 2010 Jozef Gurecka, po ňom opäť Stanislav Klaučo, Martin Zlocha a Rastislav Rybanič. V súčasnosti túto funkciu zastáva Katarína Butkiovská.

Od 1. marca 1996 bola zriadená *Správa národných parkov Slovenskej republiky*, ktorá združovala správy všetkých vtedajších národných parkov, vrátane Správy Tatranského národného parku a Správy Pieninského národného parku, ktoré prešli do rezortu životného prostredia. Organizácia mala sídlo v Liptovskom Mikuláši a pretrvala do roku 2000. Jej generálnym riaditeľom sa stal Ivan Vološčuk a od roku 1999 Ivan Gašinec. V období 1997

– 2002 boli prekategORIZOVANÉ ďalšie chránené krajinné oblasti na národné parky – Muránska planina (1997), Poloniny (1997), Slovenský kras (2002) a Veľká Fatra (2002), začala sa aj príprava návrhu úplnej novelizácie zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

Ján Zuskin predložil vo februári 1999 ministrovi životného prostredia návrh systémových zmien vo vzťahu k organizačnej štruktúre a riadeniu profesionálnej ochrany prírody na Slovensku, na základe ktorého sa začala obnovovať predstava o zjednotenej samostatnej organizácii štátnej ochrany prírody, ktorou sa stala *Štátna ochrana prírody SR* v Banskej Bystrici (gestori Peter Straka a Jozef Klinda), zriadená v júli 2000. Vznikla z oddelených útvarov ochrany prírody, vrátane správ chránených krajinných oblastí od *Slovenskej agentúry životného prostredia* a zo správ jednotlivých národných parkov po zrušení Správy národných parkov SR. Po *Ústredí štátnej ochrany prírody* ide o druhú samostatnú komplexnú príspevkovú organizáciu štátnej ochrany prírody na Slovensku. Právnú subjektivitu si zachovali len *Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva* a *Národná zoologická záhrada Bojnice*, delimitované dodatočne z rezortu kultúry do rezortu životného prostredia. Prvým ústredným riaditeľom ŠOP SR sa stal Martin Kassa, po ňom boli krátko poverení vedením Peter Urban, Martin Kassa a opäť Peter Urban. Od roku 2005 sa stal riaditeľom Ján Mizerák. Organizácia pokrýva celé územie Slovenska, pričom jej činnosť sa zameriava na územnú ochranu, druhovú ochranu rastlín, živočíchov, nerastov a skamenelín, ochranu drevín, environmentálnu výchovu a propagáciu, monitoring a informatiku, dokumentáciu a medzinárodnú spoluprácu. Spadajú pod ňu správy 9 národných parkov a 14 chránených krajinných oblastí a od roku 2008 aj *Správa slovenských jaskýň* v Liptovskom Mikuláši.

Jozef Kramárik predložil v decembri 2006 na operatívnej porade ministra v súčinnosti s riaditeľom ŠOP SR Jánom Mizerákom návrh reorganizácie ŠOP SR, s účinnosťou od 1. januára 2007, vrátane jej novej zriaďovacej listiny, štatútu a rozhodnutia o územnej pôsobnosti organizačných jednotiek. Podľa tohto návrhu mali vzniknúť akési regionálne centrá ochrany prírody, do ktorých mali byť začlenené aj všetky správy národných parkov a chránených krajinných oblastí. Návrh, ktorý nebolo možné považovať za racionalizačné opatrenie, minister životného prostredia Jaroslav Izák odsúhlasil. Stanislav Klaučo vypracoval v spolupráci s Jánom Mizerákom v októbri 2007 návrh zlúčenia Správy slovenských jaskýň s ŠOP SR a zmenu hospodárenia z rozpočtovej na príspevkovú organizáciu. Minister životného prostredia Jaroslav Izák návrh schválil a jeho realizáciou poveril Jána Mizeráka.

Po zmene politických a spoločenských pomerov na Slovensku v 1989 a vytvorení samostatného Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky bol v roku 1994 prijatý nový zákon NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, ktorého navrhovateľom a gestorom bol Jozef Klinda. Tento zákon zmenil nielen kategórie chrá-

nených území, ale uplatnil aj nový princíp celoplošnej diferencovanej ochrany prírody a krajiny, s piatimi stupňami ochrany na celom území Slovenska. V roku 2002 bol prijatý v súčasnosti platný zákon NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, do ktorého bola premietnutá legislatíva Európskej únie v oblasti ochrany prírody. Po najväčšej kríze rezortu životného prostredia v rokoch 2007 – 2010 došlo k jej vyvrcholeniu zrušením Ministerstva životného prostredia SR 1. júla 2010. Po odobratí ministerského kresla koalície Slovenskej národnej strane na tomto poste pôsobil v roku 2010 minister životného prostredia Jozef Medveď, ktorý sa snažil zastaviť krízový vývoj, zachrániť rezort pred úplným úpadkom a zabezpečiť aspoň jeho stabilizáciu. Následne vzniklo Ministerstvo pôdohospodárstva, životného prostredia a regionálneho rozvoja SR na čele s ministrom Zsoltom Simonom. Vývoj už za krátku dobu ukázal, že zrušenie envirorezortu nebolo správnym riešením a od 1. novembra 2010 došlo k jeho obnoveniu. Funkciu ministra prevzal József Nagy. Niektoré personálne, materiálne a priestorové zmeny však už boli nevratné a určitú dobu trvalo dosiahnutie stabilizácie a sfunkčnenia štátnej ochrany prírody. V ďalšom volebnom období sa stal ministrom Peter Žiga a do roku 2020 viedol tento rezort László Sólymos.

* * *

Ochrana prírody sa stala jednou zo siedmich odvetvových priorít novej koncepcie štátnej environmentálnej politiky, ktorú pod názvom *Návrh orientácie, zásad, priorít a hlavných úloh starostlivosti o životné prostredie na roky 2014 – 2020* vypracoval Jozef Klinda. Vedenie ministerstva ho schválilo v marci 2013. Návrh obsahoval desať zásad štátnej environmentálnej politiky, 75 hlavných úloh, z ktorých 11 bolo určených starostlivosti o biologickú diverzitu, prírodné dedičstvo a krajinu. S ňou súviseli aj ďalšie hlavné úlohy, napríklad v environmentálnej výchove a vzdelávaní. Vypracovanie a schválenie tejto koncepcie bolo podmienkou Komisie Európskej únie na schválenie II. Operačného programu kvalita životného prostredia, ktorý vypracovala gestorská sekcia. Národná rada Slovenskej republiky schválila zákon č. 263/2015 Z. z. o pôsobnosti pre oblasť postupu ku genetickým zdrojom a využívania prínosov vyplývajúcich z ich používania.

V roku 2018 sieť chránených území na Slovensku tvorilo deväť národných parkov, štrnásť chránených krajinných oblastí, 172 chránených areálov, 209 národných prírodných rezervácií, 384 prírodných rezervácií, 217 prírodných pamiatok a 11 národných prírodných pamiatok (vynímajúc jaskyne a vodopády), 44 národných prírodných pamiatok (jaskyne), päť národných prírodných pamiatok (vodopády) a jeden chránený krajinný prvok. Celkovo bolo evidovaných 7 292 jaskýň. Sústavu chránených stromov v Slovenskej republike tvorilo 443 stromov a ich skupín (1 251 jednotlivých stromov – 65 taxónov, z toho 32 pôvodných a 33 nepôvodných) (Greschová, 2019).

Literatúra

- Bartošová, E., Greschová, E.: Ochrana prírody na Slovensku počas 2. svetovej vojny až po zánik Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. In: Greschová, E. (ed.): Stretnutie seniorov štátnej ochrany prírody na Slovensku. Zborník referátov a koreferátov z odbornej konferencie, 9. – 11. október 2019, Liptovský Mikuláš. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 60 – 72.
- Damahorský, M.: Padesát let od přijetí prvního českého zákona o ochraně přírody. *Ochrana přírody*, 2006, 61, 6, s. 161 – 163.
- Greschová, E.: Vplyv Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe a Referátu Ministerstva školstva a národnej osvety na vývoj a formovanie ochrany prírody v období 1. Československej republiky. In: Greschová, E. (ed.): Stretnutie seniorov štátnej ochrany prírody na Slovensku. Zborník referátov a koreferátov z odbornej konferencie, 9. – 11. október 2019, Liptovský Mikuláš. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 20 – 38.
- Hofman, J.: Ochrana pamiatok na Slovensku. In: Kolesár, M. (ed.): Zlatá kniha Slovenska 1918 – 1928. Jubilejný zborník. Bratislava, 1929, s. 145 – 248.
- Jakál, J.: Príspevok k problematike ochrany krasovej krajiny a jaskýň. *Slovenský kras*, 1979, 17, s. 3 – 32.
- Klinda, J.: Vývoj štátnej ochrany prírody v rokoch 1977 – 2007. In: Greschová, E. (ed.): Stretnutie seniorov štátnej ochrany prírody na Slovensku. Zborník referátov a koreferátov z odbornej konferencie, 9. – 11. október 2019, Liptovský Mikuláš. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 88 – 106.
- Štorcner, P.: Príspevky k dejinám pamätkovej péče v Československé republike v letech 1918 – 1938. 3. část. Konzervátoři a další pamätkové instituce a spolky. *Zprávy pamätkové péče* 2005, 65, 1, 59 s.
- Tišliar, P.: Formovanie pamiatok na Slovensku po vzniku Československej republiky: Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku a Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku. In: Greschová, E. (ed.): Stretnutie seniorov štátnej ochrany prírody na Slovensku. Zborník referátov a koreferátov z odbornej konferencie, 9. – 11. október 2019, Liptovský Mikuláš. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 5 – 19.
- Uhlíková, K.: Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy (1878 – 1939). Praha: Národní pamätkový úřad, 2010, 63 s.
- Vološčuk, I.: Prínos a perspektívy Tatranského národného parku v ochrane prírodného dedičstva Karpát. In: Vološčuk, I. (ed.): Prínos a perspektívy Tatranského národného parku v ochrane prírodného dedičstva Karpát. Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 25. – 28. 11. 1998. Tatranská Lomnica: Správa Tatranského národného parku, 1999, s. 32 – 56.
- Zacharová, J.: Počiatky činnosti Referátu ministerstva školstva a národnej osvety Československej republiky. *Paideia: Philosophical Journal of Charles University*, 2012, 9, 1 – 2, s. 1 – 14.

V článku boli použité rôzne archívne dokumenty: Archív Národného múzea Praha, Archív Národného zemédeľského múzea Praha, Archív ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš, Národní archiv Praha, Slovenský národný archív Bratislava a Ústav dějin umění Akademie věd ČR Praha.

Mgr. Eva Greschová, eva.greschova@smopaj.com

Archív ochrany prírody a jaskyniarstva, Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, Školská 4, 031 01 Liptovský Mikuláš